

5.07.2016

prof. zw. dr hab. Włodzimierz Anioł
Instytut Polityki Społecznej
Uniwersytet Warszawski

RECENZJA

**pracy doktorskiej Pana mgr. Dawida Kościewicza
pt. „Ewolucja fińskiego państwa dobrobytu w latach 1995-2014”,
napisanej pod kierunkiem Pana dr. hab. prof. UEW Wiesława Wątroby,
na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
(maszynopis, stron 240)**

1. Przedmiotem recenzowanej rozprawy jest rozwój *welfare state* w Finlandii na przestrzeni dwóch dziesięcioleci, obejmujących przełom XX i XXI wieku. Autor przedstawia to zagadnienie w szerszym ujęciu wielodyscyplinarnym, uwzględniającym przede wszystkim punkt widzenia nauk ekonomicznych i politycznych, oraz częściowo także w perspektywie porównawczej, gdyż nie zabrakło w pracy pewnych odniesień do innych rozwiniętych państw zachodnich, w tym zwłaszcza pozostałych krajów skandynawskich.

2. Praca składa się z czterech rozdziałów, Wstępu, Zakończenia oraz wykazu literatury. Rozprawa jest zwięzła, „nie przegadana”, składa się na nią prawie 220 stron, jeśli uwzględnić zasadnicze rozważania i nie liczyć spisów treści, tabel, wykresów oraz bibliografii. Cechują ją bardzo wyrównane, niemal klasyczne proporcje – każdy z czterech rozdziałów ma objętość 50 stron i każdy z nich kończy się 10-stronicowym podsumowaniem (choć można by zauważyć, że te cztery analogiczne podrozdziały zatytułowane „Podsumowanie i główne wnioski” zawierają właściwie nie tylko konkluzje, ale też sporo empirycznych, nie przytaczanych wcześniej faktów i informacji).

Pierwszy rozdział pracy omawia kwestie teoretyczno-pojęciowe, przedstawia genezę i ewolucję państw dobrobytu, wzmiankuje o ich różnych modelach. Drugi rozdział koncentruje się na fińskiej wersji *welfare state*, pokazując jej źródła, uwarunkowania i specyfikę, także na tle ogólniejszego modelu nordyckiego. Rozdział trzeci poświęcony jest politycznemu i prawnemu wymiarowi ewolucji fińskiej odmiany państwa dobrobytu w zaznaczonym w tytule pracy okresie, zaś w rozdziale czwartym Autor przedstawia różnorodne ekonomiczne i społeczne aspekty owego procesu.

Rozprawa ma w założeniu logiczną i przejrzystą, zasługującą na pozytywną ocenę konstrukcję, aczkolwiek pewne zastrzeżenia może wzbudzać ustrukturyzowanie w praktyce niektórych wątków i partii tekstu, kolejność podpunktów. Na przykład w rozdziale II, wbrew wyeksponowanej w jego tytule „genezie i charakterystyce” fińskiej odmiany nordyckiego państwa dobrobytu, znajdujemy także analizę rozwoju tego zjawiska po 1995 r., poświęconą

m.in. zmianom na scenie politycznej w Finlandii do 2015 r. (podpunkt 2.2.) czy też ewolucji wydatków publicznych i usług społecznych do 2013 r. (podpunkt 2.4). Nie do końca w sposób spójny, rozłączny i przekonywujący udało się również Autorowi uporządkować materiał w dwóch następnych rozdziałach, III i IV, w zamyśle traktujących odrębnie o dwóch podstawowych płaszczyznach ewolucji fińskiego *welfare state* po 1995 r., tj. wymiarze polityczno-prawnym oraz ekonomiczno-społecznym. W rozdziale III znalazła się faktycznie przede wszystkim charakterystyka zmian w kilku najważniejszych działach fińskiej polityki społecznej, tj. w sferze zabezpieczenia społecznego, rynku pracy, edukacji i ochrony zdrowia („do kompletu” zabrakło mi tu jedynie odniesienia do tak istotnej i znamiennej dla tego fragmentu aktywności państwa opiekuńczego, jakim jest polityka rodzinna, jeśli nie liczyć niewielkiej wzmianki o świadczeniach rodzinnych w przypisie 67 na str. 153). Natomiast rozdział IV ma w istocie charakter diagnostyczno-porównawczy: omawia rozwój sytuacji gospodarczej i społecznej w Finlandii w badanym przedziale czasowym - na szerszym tle pozostałych krajów nordyckich i w świetle podstawowych wskaźników statystycznych, zarówno ekonomicznych, jak i społecznych (PKB, inflacja, bezrobocie, korupcja, spodziewana długość życia, przyrost naturalny itp.). Być może bardziej adekwatne i uzasadnione - z punktu widzenia logiki i większej czytelności wyводу - byłoby też połączenie znajdujących się teraz w osobnych rozdziałach podpunktów 3.4 oraz 4.4 (traktujących odpowiednio, z jednej strony, o wpływie akcesji do UE i integracji europejskiej, a z drugiej - procesów globalizacji na Finlandię) w odrębny podrozdział poświęcony międzynarodowym uwarunkowaniom ewolucji fińskiego *welfare state*.

3. Bardzo wysoko oceniam sam wybór tematu przedłożonej do recenzji pracy doktorskiej. We Wstępie Autor stwierdza, że jej główny problem badawczy to „kwestia tego, jak zmieniało się fińskie państwo dobrobytu w latach 1995-2014 oraz jakie były kluczowe uwarunkowania polityczne, prawne, ekonomiczne i społeczne tych przemian” (str. 3). Podjętą decyzję i zamiar uznaję za ze wszech miar słuszną i uzasadnioną, gdyż problematyka ta nie została dotychczas dogłębnie opisana i przeanalizowana w literaturze przedmiotu, co zwłaszcza dotyczy polskich publikacji, które tylko śladowo, incydentalnie poruszają kwestie odnoszące się do tak określonego zakresu tematycznego. Niemniej jednak jako nazbyt kategoriyczne można by potraktować twierdzenie Doktoranta, że literatura ta „jest bardzo uboga w języku angielskim, a zupełnie nieobecna (podkr. WA) w języku polskim” (str. 4). To zastrzeżenie wydaje się tym bardziej usprawiedliwione, że Autor nie uwzględnił w swych rozważaniach (a także pominął w załączonym do pracy zestawieniu bibliograficznym) kilku pozycji, które na omawiany temat ukazały się jednak w Polsce¹. W tym kontekście nie do końca precyzyjnie brzmi też odautorska zapowiedź, że recenzowana rozprawa ma „wypełnić

¹ J-P. Roos, *The Consequences of the Crisis of 1990's to the Nordic Welfare State: Finland and Sweden*, w: J. Auleytner (red.), *O roztropną politykę społeczną. Księga pamiątkowa na jubileusz 80-lecia prof. dr. hab. Antoniego Rajkiewicza*, Katowice 2002; L. Kalliomaa-Puha, *Czy Finlandia poradziła już sobie z nowymi ryzykami społecznymi*, „Polityka Społeczna” 2013, nr 11-12. Najnowszymi przemianom w fińskiej polityce społecznej, w kontekście ewolucji nordyckiego modelu państwa dobrobytu, poświęcono też istotne fragmenty książek: B. Piotrowski, *Skandynawia współczesna w poszukiwaniu dróg rozwoju 1975-2014*, Poznań 2015; W. Anioł et al., *Nowa opiekuńczość? Zmieniająca się tożsamość polityki społecznej*, Toruń 2015, s. 69-105.

lukę w polskich badaniach w postaci zupełnego braku (podkr. WA) opracowań na temat fińskiego państwa dobrobytu” (str. 9).

Ta uwaga nie zmienia faktu, że przeprowadzona w pracy analiza została oparta na bardzo bogatej podstawie źródłowej, która umiejętnie, kompetentnie i z dużą znajomością rzeczy została wykorzystana przez Doktoranta. Ujęte w końcowym wykazie literatury piśmiennictwo, przeważnie anglojęzyczne, obejmuje ponad 200 publikacji naukowych (książki i artykuły w czasopismach specjalistycznych, w dużej części fińskich autorów), dokumentów urzędowych, a także źródeł internetowych.

4. Recenzowana rozprawa ma znaczące walory poznawcze, wynikające z wieloaspektowych studiów literaturowych, analizy wielu danych i źródeł wtórnych. Pozytywnie oceniam realizację postawionych w niej celów badawczych. Jest na polskim gruncie opracowaniem oryginalnym i pionierskim, zawiera wiele trafnych obserwacji i interesujących wniosków dotyczących uwarunkowań i głównych kierunków ewolucji fińskiego *welfare state* w ostatnich dwóch dekadach. Uważam, że Autorowi generalnie udało się pomyślnie i przekonująco potwierdzić słuszność jasno sformułowanych we Wstępie czterech hipotez, a także odpowiedzieć na osiem postawionych tam pytań badawczych (str. 6).

Podzielam jeden z najważniejszych, ogólniejszych wniosków wyciągniętych przez Autora pod koniec pracy, że „we wszystkich wymiarach fińskiego państwa dobrobytu wyraźnie widać ciągłość ewolucyjną, związaną ze strukturalnymi zmianami w gospodarce narodowej wywołanymi globalizacją i oparcie konkurencyjności na innowacyjności oraz na stosowaniu w polityce ekonomicznej i społecznej zasad neoliberalnych i nowego zarządzania publicznego, które wdrażano na tyle, na ile pozwalała troska o zachowanie zasad uniwersalnego systemu państwa dobrobytu, które pod kątem zmian strukturalnych nie przeszło w badanym okresie zmian oddalających je od modelu nordyckiego” (str. 210). Słuszna i dobrze osadzona w materiale zgromadzonym w pracy wydaje mi się również teza: „Nordyckie państwo dobrobytu w Finlandii okazała się jednym z kół zamachowych gospodarki opartej na wysokim kapitale ludzkim, zaufaniu publicznym i odpowiedzialnym kierowaniu gospodarką narodową” (str. 211).

5. Jeśli chodzi o ogólniejsze ramy i założenia conceptualne pracy, pewne uczucie niedosytu u czytelnika może wzbudzać nie dość klarowne i jednoznaczne zdefiniowanie na samym jej wstępie pojęcia „państwo dobrobytu” - po to, by owa definicja stanowiła konsekwentny, stały punkt odniesienia w toku dalszej analizy i w fazie generowania finalnych konkluzji. Może być to potraktowane za mankament, nawet jeśli przyjmujemy (a może właśnie dlatego), że jest to bardzo złożone zjawisko i pojęcie ustrojowe, o rozlicznych atrybutach, wymiarach i interpretacjach, czemu zresztą sam Autor daje wyraz w swych uwagach terminologicznych na str. 11-20.

Autorskie rozumienie tej kluczowej dla podjętych rozważań kategorii (centralnie usytuowanej też w samym tytule rozprawy) jest w pracy trochę „rozchwiane” i „zawieszane” między

kwestiami czysto ekonomicznymi oraz politycznymi i społecznymi. Brak dostatecznej precyzji sprawia, że w pracy przeplatają się ze sobą niekiedy nazbyt wąskie ujęcia z wykładnią rozszerzającą, czy też jeszcze bardziej rozległymi podejściami. Na przykład na str. 17 Autor pisze, że „w przyjętym w niniejszej pracy terminie państwa dobrobytu obejmuje ono cztery wymiary” (tj. zabezpieczenie społeczne, organizację rynku pracy, ochronę zdrowia oraz edukację). W istocie więc mamy tu do czynienia z ograniczeniem zakresu znaczeniowego pojęcia „państwo dobrobytu” do tradycyjnie pojmowanej polityki społecznej. Tymczasem w innych miejscach pracy występują także inne, w tym dużo szersze sposoby rozumienia tej kategorii, m.in. jako swoistej koncepcji i praktyki ekonomicznej, którą byłoby trudno objaśnić bez odwołania się do myśli takich ekonomistów jak John Maynard Keynes i John Kenneth Galbraith (stąd też Autor dość obszernie omawia na str. 22-29 poglądy tych dwóch uczonych na temat interwencjonistycznej polityki gospodarczej państwa).

Niejasności związane z treścią pojęciową tego węzłowego terminu sprawiają, że kontrowersyjnie brzmi teza ze str. 31, że „za początki państwa dobrobytu, jako modelu wyrosłego z ekonomii kapitalistycznej, można przyjąć początek wieku XVII, wraz z pierwszym stanowionym dla dobra najuboższych ustawodawstwem angielskim” (chodzi w szczególności o *Poor Law*, czyli Prawo ubogich, z 1601 r.). Podobnie jak wątpliwe z tego punktu widzenia wydaje się twierdzenie ze str. 32, które głosi: „Ostatnim etapem wprowadzania państwa dobrobytu w grupie państw dzisiaj zaliczanych do gospodarek rozwiniętych, było wprowadzenie z końcem wieku XIX ubezpieczenia emerytalnego w Cesarstwie Niemieckim i Wielkiej Brytanii czy Nowej Zelandii”. Pewne niezdecydowanie Autora co do definicji *welfare state* widoczne jest ponadto w podsumowaniu rozważań zawartych w rozdziale I na str. 51, gdzie państwo dobrobytu jest traktowane m.in. jako „model ekonomiczny” – z jednej strony, a równocześnie jako „system zapewniania minimalnej stopy życiowej w wymiarze materialnym i niematerialnym, szczególnie w aspekcie minimalnej płacy” – z drugiej.

6. W dalszej części recenzji chciałbym zasygnalizować kilka bardziej szczegółowych uwag merytorycznych – zastrzeżeń, wątpliwości, mniejszych lub większych znaków zapytania, które dotyczą kontrowersyjnych twierdzeń lub dyskusyjnego ujęcia rozważanych przez Autora problemów. Uwagi te nie umniejszają zasadniczych walorów pracy, ale wskazują na potrzebę doprecyzowania niektórych tez, a być może skłonią też do głębszego lub szerszego potraktowania niektórych wątków w poprawionej do druku wersji rozprawy, którą to publikację z wielu względów uważam za potrzebną i wskazaną.

- Str. 8: nieściśle stwierdzenie o fińskiej socjaldemokracji, która – jak napisano we Wstępie – „sprawowała w Finlandii rządy zarówno w okresie wstępowania tego kraju do Unii Europejskiej, jak i do strefy Euro”. Fińska Partia Socjaldemokratyczna wchodziła tymczasem w skład koalicji rządowych sprawujących władzę do 1991 r. i po 1995 r. (tzw. Tęczowa Koalicja z socjaldemokratycznym premierem P. Lipponenem na czele do 2003 r.), ale w latach 1991-95 nie uczestniczyła w przygotowującym kraj do akcesji do UE centrowo-

prawicowym gabinecie koalicyjnym, kierowanym przez premiera Esko Aho z agrarnej partii Centrum (*Suomen Keskusta*), co zresztą Autor zaznacza w tabeli dalej, na str. 76².

- Str. 16: kontrowersyjna, a może tylko nie dość starannie sformułowana teza: „W istocie nic nie stoi na przeszkodzie, aby większość usług państwa dobrobytu była wykonywana przez sektor prywatny i przez niego finansowana”. Niejasny jest zwłaszcza koniec tego zdania – czy sektor prywatny miałby pokrywać koszty świadczenia owych usług?

- Str. 19: „euroatlantycki model społeczny”? czy to określenie zostało gdzieś w literaturze doprecyzowane?

- Str. 21: zamiast „liberalizm ekonomiczny”, „liberałowie” (do których wg Autora trudno byłoby zaliczyć Adama Smitha, co brzmi zaskakująco i nie wydaje się poprawne) trafniej byłoby używać bardziej adekwatnych w kontekście prowadzonego wywodu słów: „neoliberalizm”, „neoliberałowie”.

- Str. 32: nieprawdziwe jest stwierdzenie, że „Prawa socjalne na poziom prawa międzynarodowego wprowadziła po raz pierwszy Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z roku 1948”. Abstrahując już od faktu, iż ów dokument ONZ był aktem politycznym, a nie prawnomiędzynarodowym, warto pamiętać choćby o przyjętych wcześniej, bo w okresie międzywojennym, licznych konwencjach Międzynarodowej Organizacji Pracy.

- Str. 35: za dyskusyjną może być uznana teza, że „w Polsce po roku 1989 wyraźnym punktem odniesienia dla tworzenia państwa prawa i społecznej gospodarki rynkowej, tak w kwestii ideowej, jak i rozwiązaniach szczegółowych, była Republika Federalna Niemiec”. Jeśli tak było, to raczej w wymiarze intencji i deklaracji (np. artykułowanych przez premiera T. Mazowieckiego, czy znajdujących wyraz w ogólnych zapisach konstytucji z 1997 r.), w praktyce zaś najbardziej wpływowe, jako wzorce do naśladowania zwłaszcza w sprawach społeczno-gospodarczych okazywały się przede wszystkim rozwiązania anglosaskie.

- Str. 46, przypis 16: niejasne o jakie ugrupowania komunitarystyczne, mające zastępować dziś tradycyjne partie socjaldemokratyczne, tutaj chodzi?

- Str. 53, tablica 1.1.: typologię państw dobrobytu wedle G. Esping-Andersena lepiej byłoby przedstawić, posiłkując się oryginalnym zestawieniem tego badacza, a nie wtórną prezentacją/interpretacją S. Kamińskiego.

² Biorąc pod uwagę nieobecność socjaldemokratów u steru rządów w pierwszej połowie lat 90. za nieprecyzyjne można by też uznać wyeksponowanie cezury 1995 roku w zdaniu: „realizacja zasad modelu nordyckiego jest siłą rzeczy bardziej odległa od jego socjaldemokratycznych tradycji niż miało to miejsce w okresie przed rokiem 1995” (str. 214).

- Str. 62, wiersz 6 od góry: winno być „system zabezpieczenia społecznego” zamiast „system usług społecznych”.

- Str. 65: „Dopiero reformy podejmowane w latach 60. i 70. XX wieku skierowały Finlandię na ścieżkę kapitalizmu” – to spora nieścisłość, chodzi zapewne o uprzemysłowienie, a nie kapitalizm.

- Str. 101, przypis 42: warto byłoby tu dodać, że fińskim odpowiednikiem pojęcia Norden jest termin „Pohjola”.

- Str. 142: „w Szwecji referenda akcesyjne musiały być powtarzane” – czy chodzi tu o akcesję do UE?

- Str. 146: na czym polegały niekorzystne konsekwencje przyjętych zasad Wspólnej Polityki Rolnej UE dla fińskich rolników?

- Str. 214: nieuzasadniona jest, a przynajmniej zbyt kategorycznie brzmi teza: „Zawsze bowiem podziały typologiczne są oparte na subiektywnych ocenach...”. W tym kontekście - obstając przy twierdzeniu, że „Finlandia należy do socjaldemokratycznego typu państwa dobrobytu” (str. 215) - Autor nazbyt łatwo i trochę na skrót „rozprawia się” z poglądem o „przesunięciu Finlandii w kierunku modelu konserwatywnego”, zarzucając jego wyznawcom nadmierny formalizm i oderwanie od uwarunkowań lokalnych.

7. Warsztatową i formalno-techniczną stronę pracy generalnie oceniam dobrze, aczkolwiek w przedstawionym do oceny maszynopisie Autor nie ustrzegł się pewnej liczby drobnych usterek w pisowni (literówki, interpunkcja, nieliczne błędy gramatyczne i niezręczności stylistyczne) czy też potknięć redakcyjnych, które warto wyeliminować przed zalecanym opublikowaniem pracy w formie książki. Wymienię przykładowo:

- Str. 19, przypis 5: „...podmioty prywatny jako dostawców usług...” (?).

- Str. 20, 36, 39, 44 i nast.: wątpliwe stosowanie akronimu „SZA”, w miejsce powszechnie akceptowanego i używanego nie tylko w Polsce „USA”, na oznaczenie Stanów Zjednoczonych Ameryki.

- Str. 26: określenie i tytuł książki J.K. Galbraitha „The Affluent Society” z 1958 r. tradycyjnie i powszechnie jest na język polski tłumaczony jako „Społeczeństwo obfitości” (a nie „...zamożne”).

- Str. 41, 48, 59 i nast.: „*path dependency*” – adekwatniej wobec oryginalnego znaczenia tłumaczyć to anglojęzyczne pojęcie jako „zależność od ścieżki rozwoju” (chodzi o swoistą inercję, skłonność do podążania wcześniej obranym szlakiem), aniżeli jako „samorealizująca się ścieżka rozwoju”.

- Str. 43: „Używając tego nurtu...”
- Str. 48: „...w wymiarze wpływu na ustawodawstwo o procesy polityczne...”
- Str. 54: „...bez literalnego przytaczanie państwa dobrobytu.”
- Str. 56: „Wyjątkowym przykładem ekonomisty nie tylko wpływowego w rozwój holistycznego...”
- Str. 81: chodzi prawdopodobnie o wzrost długu publicznego do poziomu, a nie o 60 proc.
- Str. 213: „...Finlandia wykazuje podążanie ustaloną ścieżką rozwoju...”

Dodam jeszcze na koniec, że do maszynopisu wkradła się błędna pisownia niektórych nazwisk, na przykład: Szeleściło zamiast Sześciło (str. 20, 30, 237), Żurawski zamiast Żukowski (str. 38, 239; przy okazji innej publikacji tegoż autora, jego nazwisko podano poprawnie – str. 117, 239), Gardowski zamiast Gardawski (str. 49, 227).

8. W konkluzji pragnę stwierdzić, iż niezależnie od wskazanych powyżej zastrzeżeń merytorycznych, mankamentów formalnych i redakcyjnych usterek - o drugorzędnym wszakże charakterze - przedstawioną przez mgr. Dawida Kościwicza rozprawę doktorską oceniam bardzo pozytywnie. Autor podjął w niej ważny, aktualny i słabo rozpoznany przez polskich badaczy temat. Swoje rozważania oparł na szerokiej podstawie źródłowej, pozytywnie zweryfikował postawione hipotezy oraz przekonująco odpowiedział na sformułowane pytania badawcze.

Podsumowując, recenzowana rozprawa spełnia, moim zdaniem, ustawowe warunki i wymagania stawiane pracom doktorskim i dlatego wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

